

Overgenomen uit: Begijnhofkrant nr. 24 (2009) 4-5

DE BEGIJNENBEWEGING EN HET CHRISTELIJK HUMANISME

Faesen R.

Wie een bezoek brengt aan een van de begijnhoven uit de Lage Landen, wordt vaak in eerste instantie getroffen door het historische getuigenis van een boeiend architectonisch en stedenbouwkundig erfgoed. Er is echter veel meer. De stenen verwijzen naar een bijzondere dimensie in het avontuur van de menselijke geest. Immers, ook al dateren de meeste gebouwen in de begijnhoven uit de Lage Landen van niet veel vroeger dan de 16de of 17de eeuw, toch gaat de oorsprong van die begijnhoven terug tot het vroege begin van de 13de eeuw. In die periode heeft er zich een fascinerende ontwikkeling voorgedaan in de christelijke cultuur: men kan hier de kiem ontwaren van wat later uitgegroeid is tot het “christelijk humanisme”.

Tallose teksten kunnen dat illustreren. Bij wijze van voorbeeld kunnen we een blik werpen op de levensbeschrijving van een van de eerste begijnen die met naam en toenaam gekend is, namelijk Maria van Oignies.

Religieuze gemeenschap

Ze werd geboren in het Brabantse Nijvel in 1177 als een kind van rijke ouders. Als jong meisje was ze diep religieus, maar haar ouders toonden weinig begrip voor haar oprechte, maar ongewoon religieuze levenswijze. Zo wordt gezegd dat ze eens een groepje cisterciënzer monniken zag en hun eenvoudige kleding wilde imiteren, een detail dat trouwens veel zegt over de historisch belangrijke band van de beginnende begijnenbeweging met de cisterciënzers. Haar ouders wilden daar echter niets van weten en eisten dat ze zich kledde volgens haar stand.

Toen ze veertien jaar oud was, huwde ze of, beter gezegd, haar ouders huwelijkten haar uit. Ze bleef echter een intens religieus leven leiden. Haar echtgenoot Jehan was daarvan diep onder de indruk en werd geleidelijk geïnspireerd om ook op die manier te gaan leven. Het echtpaar koos ervoor, ondanks veel kritiek en spot van familieleden en kennissen, om zich aan de zorg voor melaatsen te wijden in Willambroux, een eindje buiten de stad Nijvel. In het jaar 1207 vestigde Maria zich te Oignies, niet ver van het huidige Charleroi. Op die verlaten plek hadden kort voordien, in 1192, vier broers een religieuze gemeenschap opgestart die de regel van Augustinus volgde. Een van hen was, terloops gezegd, de beroemde goudsmid Hugo van Oignies, van wie enkele wondermooie meesterwerken bewaard zijn gebleven. De moeder van de vier broers woonde in de nabijheid, met een groepje “*mulieres religiosae*” (“vrome vrouwen”, een benaming die vaak gebruikt wordt om de beginnende begijnenbeweging aan te duiden). Maria sloot zich aan bij die groep. Wat er precies met haar echtgenoot gebeurd is, weten we niet. Men vermoedt dat hij intussen overleden was.

Biografie

Het mystieke gebedsleven van deze vrouw moet intussen al bij enkele mensen bekend geweest zijn. Zo kreeg ze bezoek van Jacques van Vitry († 1240), de latere bisschop-coadjutor van Luik, die door paus Gregorius IX tot kardinaal en bisschop van Akko (in Palestina) benoemd werd. Deze ontmoeting is van blijvende betekenis geweest voor de man.

Men kan gerust zeggen dat Maria van Oignies hem de ogen heeft geopend voor het echte, geestelijke gebedsleven. Nadat Maria in 1213 overleden was, heeft hij een geestelijke biografie over haar geschreven, waarin hij zo precies mogelijk de mystieke dimensies van haar leven trachtte weer te geven. Deze levensbeschrijving (“*vita*”) is zorgvuldig uitgegeven in de beroemde reeks *Acta Sanctorum* (juni, V).

Deze biografie is een echte goudmijn voor wie meer wil weten over het spirituele profiel van de begijnenbeweging van de 13de eeuw. We halen er één voorbeeld uit. Op een gegeven moment vertelt Jacques dat hij er persoonlijk getuige van was hoe Maria soms door een diepe religieuze emotie gegrepen werd wanneer ze haar blik op de lijdende Christus richtte en dat hij dan haast medelijden met haar kreeg. Was zo’n intense beleving niet iets wat haar schade berokkende? Geraakte ze daar niet uitgeput van? Wanneer hij haar die vraag stelde, antwoordde ze:

“Die tranen zijn mijn verkwikking; ze zijn mijn brood dag en nacht. Ze brengen mijn hoofd geen schade toe, integendeel, ze voeden mijn geest. Ze geven me in het geheel geen kwellingen, maar ze geven vreugde aan mijn ziel door een zekere sereniteit. Ze maken mijn hersenen niet leeg, maar ze vervullen mijn ziel met verzadiging en teder geven ze haar een heerlijke zalving. Ze zijn immers niet met veel inspanning bemachtigd, maar vrijelijk door de Heer gegeven.” (Acta Sanctorum jun. V, 551C).

Verkwikkende ervaring

Wanneer we deze korte dialoog van naderbij bekijken, leert die ons veel over de ontmoeting van God en mens, zoals die door Maria van Oignies en vele van haar mystieke geestesgenoten beleefd werd. Om te beginnen is de vraag van Jacques van Vitry opmerkelijk. Hij vraagt zich af of zo’n intense religieuze beleving wel gezond is. De onderliggende gedachte is eigenlijk dat het religieuze en het menselijke aan elkaar tegengesteld zijn en dat daarom het religieuze in zijn meest intense vorm het menselijke schaadt. De religieuze beleving blijft in die optiek bij voorkeur “gematigd”. Deze vooronderstelling lijkt haast uit onze tijd afkomstig, maar ze is dus al aanwezig in de vraag van deze 13de-eeuwse priester.

Het antwoord van Maria daarop is bijzonder scherpzinnig. Ze maakt een onderscheid tussen dat wat “met veel inspanning bemachtigd wordt” en “dat wat vrijelijk door de Heer gegeven wordt”. Met andere woorden: een religieuze beleving — gebedsleven, geloofsleven — die mensenwerk is en louter een product van eigen inspanningen, die kan inderdaad schadelijk zijn. Maar dat is precies bij haar niet het geval. Haar mystieke beleving heeft ze niet zelf bewerkstelligd. Wat zij ondervindt, is haar door God geschonken. De intense manier waarop God zich aan haar doet kennen, doet geenszins afbreuk aan haar menszijn. Het is geen kwelling, integendeel, het is voor haar een verkwikking, een heerlijke zalving.

Mystieke beleving

Meer nog, het “maakt de hersenen niet leeg”, dat wil zeggen: het vermindert geenszins haar inzicht, haar verstand, haar intelligentie. Wat Maria van Oignies dus resoluut afwijst, is een opvatting waarbij het religieuze — dat wil zeggen: de relatie met God — in oppositie zou staan met een van de meest nobele menselijke vermogens, namelijk het verstand. Ze ondervindt zelf dat een dergelijke opvatting volledig naast de kwestie is. Maria van Oignies staat daarin niet alleen. In vele teksten uit de 13de-eeuwse beginperiode van de

begijnenbeweging vindt men precies dezelfde grondovertuiging. Onze grote Hadewijch heeft er schitterende zinnen over geschreven.

Later zal de Brabantse mysticus Jan van Ruusbroec deze intuïties nog uitdrukkelijker analyseren en beschrijven. Uiterst precies verduidelijkt hij dat het in de christelijke mystiek gaat om een ontmoeting tussen God en mens, een persoonsontmoeting, waarbij de ene (namelijk God) de andere (namelijk de mens) niet absorbeert of doet verdwijnen, maar integendeel als een echte partner beschouwt en met uiterste hoogachting bejegt. Het menszijn wordt door God niet vernietigd, maar geëerd en verheerlijkt. Daar ligt de basis van wat men het “christelijk humanisme” noemt, dat uit de mystiek van de Lage Landen gegroeid is. De christelijke mystieke beleving “brengt het hoofd geen schade toe en maakt de hersenen niet leeg” — om het met de woorden van begijn Maria van Oignies te zeggen — maar “voedt en zalft” het menszijn.

Prof. Dr. Rob Faesen S.J.

*Ruusbroecgenootschap, Universiteit Antwerpen
Faculteit Godgeleerdheid, KU Leuven*

Rob Faesen is jezuïet en professor spiritualiteit aan de KU Leuven en de Universiteit Antwerpen. Hij publiceert over spiritualiteit en mystiek, waaronder: *Lichaam in lichaam, ziel in ziel. Christusbeleving bij Hadewijch en haar tijdgenoten* (2003); de kritische uitgave van Ruusbroecs *Van Seven trappen* (2003); Albert Deblaere: *Essays on Mystical Literature* (2004); *Jan van Ruusbroec: contemplatief theoloog in een moeilijke tijd* (2007).